

ประเด็น สังคม ฉบับที่ B29	3 มิ.ย. 68	วิทยาลัยการทัพบก
ประเด็น สังคม สิ่งแวดล้อม	วิกฤตแม่น้ำกก : สารพิษจากเหมืองทองสู่ภัยเงียบชายแดนไทย	
ประเด็นสำคัญ	- จุดเริ่มต้นของวิกฤต - ยิ่งกว่าเหมืองทอง คือ เหมืองแร่แรร์เอิร์ธ - ต้นตอของปัญหา: เหมืองทองในรัฐฉาน - บทเรียนจาก ลำห้วยคลิตี้	

แม่น้ำกกและแม่น้ำสาย ถือเป็นแหล่งน้ำสำคัญของภาคเหนือของประเทศไทย แม่น้ำทั้งสองนี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น แต่ยังเป็นเส้นเลือดสายหลักของระบบนิเวศ ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา เกิดสถานการณ์สารพิษปนเปื้อนในลุ่มน้ำข้ามพรมแดน “แม่น้ำกก - แม่น้ำสาย” ปกคลุมพื้นที่ จ.เชียงใหม่ และ จ. เชียงราย อันเป็นผลมาจากการทำ “เหมืองแร่แรร์เอิร์ธ” และ “เหมืองแร่ทองคำ” ในพื้นที่แหล่งต้นแม่น้ำกก ในรัฐฉานของเมียนมา เพื่อป้อนอุตสาหกรรมของกลุ่มทุนจีน ซึ่งส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อชุมชนริมน้ำและเป็นภัยร้ายแรงต่อระบบนิเวศของไทย จากการตรวจสอบคุณภาพน้ำ ยังพบปัญหาที่น่ากังวลอย่างยิ่งนั่นคือ มีการปนเปื้อนโลหะหนักทั้ง “สารหนู” และ “สารตะกั่ว” ซึ่งค่าเกินค่ามาตรฐาน โดยตะกั่ว ที่พบในแม่น้ำกก อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพทำให้เกิดอาการ ปวดศีรษะ อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร ปวดกล้ามเนื้อ คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง อย่างรุนแรง อาจชักหรือหมดสติ ขณะที่ สารหนู จะเกิดความผิดปกติของผิวหนังโดยทำให้เกิดผื่นคันบริเวณที่สัมผัส คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสียได้

จุดเริ่มต้นของวิกฤต

ตั้งแต่เดือนกันยายน ปี 2567 ในช่วงเหตุการณ์น้ำท่วมบริเวณ อ.แม่สาย และหลายพื้นที่ใน จ.เชียงราย ขณะนั้นแม่น้ำกกและแม่น้ำสายได้พัดพา ‘น้ำโคลน’ มาท่วมบ้านคนจนเดือดร้อนกันถ้วนหน้า หลังจากเกิดภัยพิบัติ ก็มีมูลนิธิและหน่วยงานต่างๆ เข้ามาอาสาขุดดินโคลนบริเวณที่อยู่อาศัย และล้างบ้านคนอยู่หลายเดือน เนื่องจากโคลนที่ถูกสายน้ำพัดมานั้น มีปริมาณมหาศาล

สถานการณ์น้ำท่วมนี้ถูกมองว่า เป็นความผิดปกติของน้ำท่วม คนในพื้นที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต่างแปลกใจว่า ทำไมน้ำท่วมจึงกลายเป็นโคลน เช่นนี้ได้ ทำให้หลายฝ่ายคาดว่า คงมีอะไรผิดปกติที่ตอนบนของประเทศ หรืออาจมีการปลูกยางพารา หรือข้าวโพด ที่ทำลายหน้าดิน

จนกระทั่งต้นปี 2568 ที่ผ่านมา ชาวบ้านที่ ต.ท่าตอน อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่ ได้สังเกตว่า “น้ำขุ่นผิดปกติ” จากปกติในช่วงปีใหม่ น้ำในแม่น้ำจะใสกว่านี้ ปรากฏว่าตั้งแต่นั้นน้ำมันขุ่นมาตลอด ทำให้ต่อมา ในเดือนมีนาคมก็มีการเดินขบวนของชาวบ้าน เพื่อเรียกร้องให้หาสาเหตุและแก้ปัญหา เพราะมีผู้พบเห็นการทำเหมืองแร่ทองคำ บริเวณแม่น้ำกก ทำให้ชาวบ้านคาดว่าคือต้นตอของน้ำขุ่น อย่างเห็นได้ชัด

เหตุการณ์นั้นทำให้กรมควบคุมมลพิษ ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพน้ำ ทุก 2 สัปดาห์ และพบสารหนูปนเปื้อน เกินค่ามาตรฐานตามจุดต่าง ๆ ในแม่น้ำกก อีกทั้งผลตรวจจาก แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขงที่ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ก็พบสารโลหะหนัก โดยเฉพาะสารหนูเกินค่ามาตรฐานหลายจุด

ยิ่งกว่าเหมืองทอง คือเหมืองแร่หายาก

จากที่ทราบแล้วว่าการทำเหมืองทองในเมียนมา แต่ไม่นานมานี้มีการเปิดเผยภาพถ่ายจากดาวเทียม ที่ชี้ให้เห็นการทำเหมืองแร่หายาก (Rare Earth) บริเวณต้นน้ำกกด้วย เพราะสารปนเปื้อนที่น่าเป็นห่วงกว่า ซึ่งมาจากเหมืองแร่หายากคือ ‘แคดเมียม’ โดยเมื่อรวมกับสารโลหะหนักอื่นๆ จากเหมืองทองที่มีอยู่แล้ว ก็กลายเป็นว่า “แม่น้ำของเราอยู่ ๆ ก็กลายเป็นแม่น้ำพิษ” นี่เป็นเพียงบทแรก ๆ ของหายนะเท่านั้น เพราะว่าภาพถ่ายดาวเทียม จากสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน) หรือ GISTDA ได้ชี้ให้เห็นว่าการเปิดหน้าดินมากถึง 40 จุด ตลอดลำน้ำและต้นน้ำกก ซึ่ง “เพิ่งเริ่มต้นเมื่อปีที่แล้ว” ดังนั้นหากเหมืองแร่ต่าง ๆ ยังดำเนินไปแบบนี้เรื่อย ๆ วิกฤตนี้จะรุนแรงกว่านี้หลายเท่าตัว

ทำไมแร่แรร์เอิร์ธถึงมีความสำคัญ

ชื่อแร่หายาก หรือ Rare Earth Elements (REEs) เป็นแร่ธาตุที่พบได้ทั่วไปในเปลือกโลก เพียงแต่การสกัดให้บริสุทธิ์เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูง แร่ยังทำให้กลายเป็นประเด็นเชิงภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างสหรัฐฯและจีน และสหรัฐฯกับยูเครน เพราะความต้องการผลิตภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ทั่วโลกได้เพิ่มขึ้น ตั้งแต่สมาร์ทโฟนไปจนถึงกังหันลม และรัฐบาลต่าง

ๆ ในประเทศผู้ผลิตเทคโนโลยีชั้นนำของโลกล้วนพยายามหาแร่เหล่านี้ จากแหล่งจัดหาที่ปลอดภัยและที่สำคัญเพื่อลดการพึ่งพาจากจีน เพราะจีนเป็นมหาอำนาจผู้ครอบครองการผลิตแร่ชนิดนี้มากที่สุดในโลกในเวลานี้

โดยทางการเงินอาศัยวิธีการใช้เส้นสายกับตัวแทนในพม่าและการเป็นหุ้นส่วนแบบลับ ๆ เพื่อทำการขยายปฏิบัติการขุดเจาะแร่แรร์เอิร์ธร้อยละ 40 ทั่วภูมิภาค ทำให้พม่ากลายเป็นแหล่งใหญ่ในการจัดหาแร่แรร์เอิร์ธ ชนิดหนักให้กับจีนอย่างแร่ ดิสโปรเซียม, อิตเทรียม และเทอเบียม มีการนำเข้าจากพม่าคิดเป็นร้อยละ 40 ของทั้งหมด ขณะเดียวกัน จีนระดมขุดแร่แรร์เอิร์ธในพม่าอย่างหนักโดยเฉพาะในรัฐกะฉิ่น ที่กำลังประสบปัญหาหายนะทางสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดเจน จากการที่จีนเข้าไประดมขุดแร่แรร์เอิร์ธด้วยวิธีการใช้สารเคมี จนเกิดมลพิษปนเปื้อนพื้นที่ ทั้งแหล่งน้ำและผืนดิน ทำให้ปลูกพืชไม่ขึ้น มีการประเมินว่า ที่จีนทำเช่นนี้น่าจะเป็นยุทธศาสตร์ที่คำนวณเอาไว้แล้วในการสร้างอิทธิพลต่อห่วงโซ่อุปทานแร่แรร์เอิร์ธโดยอาศัยพม่าที่ถูกโดดเดี่ยวทางการเมืองมาเป็นโล่กำบัง ข้อมูลศุลกากรจีนระบุว่ามีการนำเข้าแร่หายากเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 70 หรือประมาณ 34,241 ตัน

ดูเหมือนว่าทางการเงินไม่ได้สนใจปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ กลุ่มทุนของจีนยังคงมุ่งหน้าขุดแร่หายากต่อไป โดยมีกองทัพเผด็จการพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยคอยคุ้มครอง ซึ่งทางกองทัพเผด็จการพม่าเองก็ต้องพึ่งพาจีนเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นว่าจีนกำลังสวนกระแสโลกเรื่องการพยายามเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานหมุนเวียนและเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยด้านสิ่งแวดล้อม แล้วผันตัวมาเป็นผู้ขุดเจาะแร่หายากรายใหญ่ที่สุดของโลก โดยเป็นผู้ที่ขุดเจาะแร่หายากร้อยละ 90 เทียบกับทั้งโลก ซึ่งแทบจะกลายเป็นการผูกขาด แต่สิ่งที่จีนทำไม่ใช่แค่เรื่องการผูกขาดอย่างเดียวเท่านั้น ยังเป็นเรื่องในเชิงยุทธศาสตร์ด้วย หลังจากที่เขาตีตะวันตกบอยคอตต์รัฐบาลเผด็จการทหารของพม่าก็ทำให้บริษัทตะวันตกย้ายฐานออกไปหมด ทำให้บริษัทจีนเข้าไปดำเนินกิจการได้โดยไม่มีอะไรมาขวางและไม่ต้องคำนึงถึงมาตรฐานการค้าโลกหรือมาตรฐานสิ่งแวดล้อมใด ๆ อีกทั้งการกักตุนแร่หายากยังจะถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์เพื่อโจมตีเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีของชาติตะวันตกได้ด้วย

การกักตุนแร่แรร์เอิร์ธโดยจีนจะส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อุปทานระดับโลก ในช่วงเดียวกับที่ประเทศต่างๆ กำลังพยายามพัฒนาเทคโนโลยีเซมิคอนดักเตอร์ในบ้านตัวเอง ซึ่งหมายถึงเทคโนโลยีที่ใช้กับไมโครชิพ อุปกรณ์ไอที อีกทั้งยังพยายามเปลี่ยนผ่านไปสู่เทคโนโลยีเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การกักตุนแร่หายาก โดยจีนเป็นการสร้างเงื่อนไขบีบบังคับทางเศรษฐกิจบีบให้ประเทศต่างๆ ต้องขอนำเข้าแร่หายากจากจีน กลายเป็นอาวุธต่อรองทางภูมิศาสตร์การเมืองที่ทรงพลังสำหรับจีน

ต้นตอของปัญหา: เขื่อนทองในรัฐฉาน

แม่น้ำกกมีต้นกำเนิดอยู่ในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา ก่อนไหลผ่านชายแดนเข้าสู่ประเทศไทย สาเหตุหลักของการปนเปื้อนครั่งนี้จึงเชื่อว่าน่าจะมาจากกิจกรรมการขุดเหมืองทองบริเวณต้นน้ำ มีเรือขุดทองจำนวนมากที่กำลังทำงานอย่างต่อเนื่องในเขตเมืองสาต รัฐฉาน โดยมีการปล่อยน้ำเสียที่ไม่ได้ผ่านการบำบัดลงสู่แม่น้ำกกโดยตรง การขุดเจาะและแยกแร่ทองคำมักปลดปล่อยสารหนู ซึ่งเป็น “เพื่อนแร่” ที่พบร่วมกับทองคำตามธรรมชาติ ออกมาพร้อมกับตะกอนดิน ส่งผลให้สารพิษไหลตามน้ำ

มาถึงชุมชน ที่อยู่ปลายน้ำในประเทศไทย

ขณะเดียวกัน บริเวณแม่น้ำสายเหนือชายแดนขึ้นไปประมาณ 2 กิโลเมตร พบมีการเปิดหน้าดินเพื่อทำเหมืองแร่กันอย่างต่อเนื่อง โดยชาวบ้านในเมืองตุม ประเทศเมียนมา รายงานว่ากองกำลังที่ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนจีนเข้ามาลงทุนเหมืองแร่ ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างหนัก รัฐบาลเมียนมา อาจไม่มีอำนาจในการดูแลพื้นที่ นอกจากนี้ทั้งลุ่มน้ำไม่มีการตรวจสอบผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอ ทำให้สัตว์น้ำในพื้นที่ตายเป็นจำนวนมาก โดยต้นตอของมลพิษทางน้ำมีสาเหตุมาจากการทำเหมืองแร่ขนาดใหญ่ที่รุกร้าแหล่งต้นน้ำในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา เป็นเหตุให้ลุ่มน้ำแห่งนี้กำลังเผชิญภาวะวิกฤตจากสารปนเปื้อน อันเป็นผลกระทบจากการทำ “เหมืองทองคำ” อยู่ภายใต้การควบคุมของกองทัพสหรัฐว่า (UWSA) ขยายตัวอย่างรวดเร็วตามแนวแม่น้ำกกในรัฐฉานของเมียนมา

และที่ทำให้เหตุการณ์เลวร้ายขึ้น คือการทำ “เหมืองแร่หายาก” ซึ่งเป็นแร่ที่ใช้ในการผลิตแบตเตอรี่ ชิปเอไอ ส่วนประกอบในเทคโนโลยีสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ต้องการของประเทศมหาอำนาจอย่างจีน โดยการขุดแร่ชนิดนี้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระดับสูงมาก โดยเฉพาะการปล่อย “สารหนู” ซึ่งเป็น “สารก่อมะเร็ง” ลงสู่แหล่งน้ำ

มีการระบุว่าทุนจีนเข้ามาดำเนินกิจกรรมการทำเหมืองแร่หายาก ในพื้นที่ปางวา (Pangwa) ตอนเหนือของเมียนมาซึ่งอยู่ใกล้พรมแดนจีนในปี 2559 เพื่อนำกลับไปใช้ในอุตสาหกรรมภายในประเทศ โดยแร่หายากถูกนำไปใช้ในอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น รถยนต์ไฟฟ้า (EV) พลังงานลม โทรศัพท์มือถือ และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ โดยที่จีนถือเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ที่สุดของโลก

บทเรียนจากลำห้วยคลิตี้

เหตุการณ์แบบนี้เคยเกิดขึ้นเมื่อปี 2518 การปนเปื้อนสารพิษในสิ่งแวดล้อม กรณี “ลำห้วยคลิตี้ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี” จากการปล่อยน้ำเสียโรงแต่งแร่จากเหมืองตะกั่ว พบความผิดปกติในสิ่งแวดล้อม โคลนดินใต้ท้องน้ำมากผิดปกติ ส่งกลิ่นเหม็นอย่างรุนแรง น้ำเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลขุ่น บริโภคเกิดอาการเวียนศีรษะ อุบัติเหตุเกิดอาการคันคันตามผิวหนัง อีกทั้ง พบสัตว์น้ำปลาตายเกลื่อน

สถานการณ์เริ่มรุนแรงขึ้นในช่วงปี 2532 - 2541 ชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยผิดปกติคล้ายคลึงกันก่อนทยอยเสียชีวิต หญิงตั้งครรภ์แท้งบุตร ขณะเดียวกัน ทารกเกิดใหม่จำนวนหนึ่งมีอาการผิดปกติด้านร่างกายและสมอง ไม่เพียงเท่านั้นยังพบสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านล้มตายจากอาการล้มชักน้ำลายฟูมปาก

กระทั่ง เป็นข่าวครึกโครมเกิดการรับรู้ในสังคม กรมควบคุมมลพิษ (คพ.) ลงพื้นที่ตรวจสอบ และพบการปนเปื้อนสารตะกั่วในน้ำสูงกว่าค่ามาตรฐานอาหารให้มีสารปนเปื้อนตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขฉบับที่ 98 (ปี 2529) ที่กำหนดไว้

เหตุการณ์ครั้งนั้น นำสู่การฟ้องร้องหน่วยงานรัฐ โดยในปี 2547 “ตัวแทนชาวบ้านคลิตี้” ยื่นฟ้อง “กรมควบคุมมลพิษ” ใน “คดีอาญา” ต่อศาลปกครองกลาง ฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ และปฏิบัติหน้าที่ที่ล่าช้าในการฟื้นฟูลำห้วย และยื่นฟ้อง “บริษัท ตะกั่วคอนเซนเตรท” ในฐานความผิดละเมิด พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เป็น “คดีแพ่ง”

โดยจุดจบของกรณีของลำห้วยคลิตี้ เป็นภาพสะท้อนความล้มเหลวของหลัก Polluter Pays Principle (PPP) ซึ่งระบุให้ผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบ แต่กลับไม่มีการนำมาบังคับใช้อย่างจริงจังในเวลานั้น ผลสุดท้ายรัฐต้องนำภาษีประชาชนมาเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

หากปัญหานี้ไม่ได้รับการจัดการอย่างจริงจัง เราอาจได้เห็นแม่น้ำกก และแม่น้ำสาย กลายเป็น “แม่น้ำแห่งความตาย” ที่ไร้สิ่งมีชีวิต ไม่มีความสามารถในการฟื้นตัว และไม่สามารถใช้ประโยชน์ใดๆ ได้อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น ผลกระทบจะลุกลามไปยังแหล่งน้ำอื่น ๆ ในประเทศ ทำให้เกิดวิกฤตด้านน้ำสะอาดในวงกว้าง ส่งผลให้ประเทศไทยประสบปัญหาสุขภาพของประชาชน ความมั่นคงด้านอาหาร และระบบนิเวศเสียหายอย่างไม่มีทางย้อนกลับ

แม่น้ำกกและแม่น้ำสายกำลังส่งเสียงร้องขอความช่วยเหลืออย่างเจ็บแสบในรูปของสารพิษที่มองไม่เห็น เราทุกคนต้องตระหนักว่าแม่น้ำไม่ใช่แค่สายธารน้ำไหลผ่าน แต่เป็นสายธารแห่งชีวิต เป็นทรัพยากรของชุมชน และเป็นระบบนิเวศที่ต้องได้รับการปกป้อง การแก้ไขต้องเริ่มตั้งแต่การควบคุมต้นทางของมลพิษ การบังคับใช้กฎหมาย มาตรการเฝ้าระวังติดตาม ตรวจสอบกิจการต่าง ๆ และ การบำบัดน้ำเสียอย่างมีประสิทธิภาพ การตรวจสอบคุณภาพน้ำอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญคือความร่วมมือของทุกภาคส่วนทั้งรัฐ เอกชน และประชาชน รวมถึงกลไกในการต่อรอง กดดันกลุ่มผลประโยชน์และรัฐต่างชาติ รวมทั้งจำกัดการส่งออกอุปกรณ์ สารวัตถุอันตรายที่ใช้ประกอบกิจกรรมเหมืองแร่อย่างเข้มงวด หากเรายังเพิกเฉย วันหนึ่งเราอาจไม่มีแม่น้ำให้รักษาอีกต่อไป

พ.อ.หญิง ญกัศ ภัคคะกรณ์
อจ.ทก.สมย.วทบ.

อ้างอิง

1. <https://www.igreenstory.co/waterpollution/>
2. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/351096>
3. <https://ngthai.com/environment/77990/toxic-crisis-along-the-kok-river/>
4. <https://thematter.co/social/toxic-found-in-kok-river/244216>
5. <https://prachatai.com/journal/2025/01/111942>